
Література:

1. Енергетичний менеджмент: навч. посіб. / А.В.Праховник, В.П.Розен, О.В. Разумовський та ін. К.: Київ. нот. ф-ка, 1999. 184 с.
2. Находов В.Ф. Економіко-організаційні основи енергозбереження. Київ: Енергетичний центр ЕС у Києві, 1995. 150 с.
3. Про стимулювання заміщення природного газу у сфері тепlopостачання: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/293-2014-п> (дата звернення 21 грудня 2023 р.).
4. Програма охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1U67q0gdLzrHAgFy2sk5s7jLdsCgM1fLG> (дата звернення 21 грудня 2023 р.).
5. Обласна комплексна програма енергоефективності та енергозбереження на 2016-2019. URL: <http://te-rada.org/?id=300> (дата звернення 21 грудня 2023 р.).
6. Обласна комплексна програма енергоефективності та енергозбереження на 2021-2024 роки. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1m9DM3qn1fvld3zKwN3UqVYN-bdSHTi-9> (дата звернення 21 грудня 2023 р.).
7. Лопушняк В. І. Відновлення родючості порушених ґрунтів. *Вчені ЛНАУ виробництву: каталог інноваційних розробок ЛНАУ*. Львів, 2011. Вип. 11. С. 43-44.

Iryna BARNA. CONCERNING THE BALANCE BETWEEN ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ENERGY CONSERVATION.

The article sets out the theoretical bases for studying energy conservation problems. The analysis of state programs in the field of energy conservation is presented in the example of the countries of the European Union. Priority measures for energy conservation have been established in accordance with the fuel and energy balance of the region. An analysis of the efficiency of substituting natural gas by peat briquettes was carried out.

Key words: energy conservation, peat bricks, pollutants.

УДК 314.18:314.8 (477)

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ НАПЕРЕДОДНІ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Петро ДЕМ'ЯНЧУК, Юлія ЛЕЩИШИН, Богдан ЗАБЛОЦЬКИЙ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано динаміку людності Чортківського району Тернопільської області впродовж 1989-2022 рр. Охарактеризовано статеву-вікову структуру населення регіону, яка сформувалась напередодні широкомасштабної російсько-української війни. Визначено основні причини і наслідки демографічної кризи в досліджуваному регіоні.

Ключові слова: чисельність населення, статеву-вікова структура населення, депопуляція, постаріння населення.

Чисельність населення в Чортківському районі, як і в Тернопільській області та в нашій державі в цілому, є наслідком досить складних суспільних процесів, передовсім – політичних, соціальних, економічних, демографічних. За даними статистичної звітності [6] у Чортківському районі на початок 2022 року нараховувалось 321,6 тис. мешканців (31,7% від всього населення Тернопільщини) та сконцентрована майже чверть (22,8%) міщан області.

Динаміку чисельності населення Чортківського району ілюструє рис. 1.

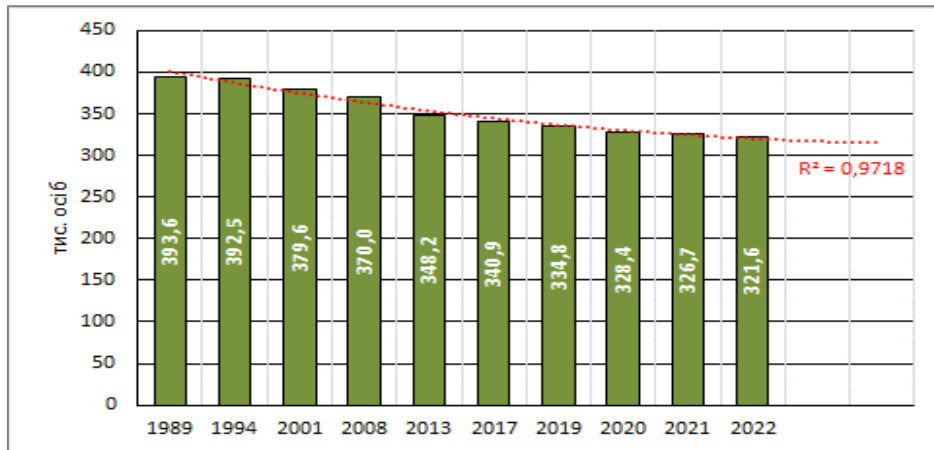

Рис. 1. Динаміка чисельності населення Чортківського району (1989-2022 рр.)
Побудовано авторами за даними [7]

З діаграми (рис. 1) видно, що чисельність населення Чортківського району невинно зменшується. Зменшення людності почалось ще в далеких 90-х роках ХХ ст., з того часу, коли розпочалась ринкова трансформація економіки нашої держави. З кожним роком темпи депопуляції чим раз збільшувались. Особливо відчутне зменшення людності Чортківського району було зафіксовано у 2013 році. Негативна тенденція не припиняється до нині. Лише за останній рік кількість населення скоротилась на 1,4%, в абсолютних показниках це майже на 4,5 тис. осіб. При цьому, найбільше скорочення населення відбулось у сільських місцевостях – на 1,5%, або на майже 3,4 тис. осіб, у міських поселеннях на 1 % (-1070 осіб).

Станом на початок 2022 р. густина (щільність) наявного населення у Чортківському районі становила 65 осіб на 1 км² (рис. 2), у Тернопільській області – 74 особи на 1 км².

Територія Чортківського району, як це видно з картосхеми (рис. 2), заселена нерівномірно. Найбільша кількість населення сконцентрована у Чортківській територіальній громаді (ТГ), щільність – 242 особи на 1 км². Відносно висока щільність характерна для Золотопотіцької ТГ – 95 особи на 1 км², а найменша – у Гримайлівській і Більче-Золотівській ТГ – 29 і 38 осіб на 1 км² відповідно. На решті території Чортківського району щільність населення коливається від 40-55 осіб на 1 км² (у 7 ТГ) до 60-77 осіб на 1 км² (в 11 ТГ).

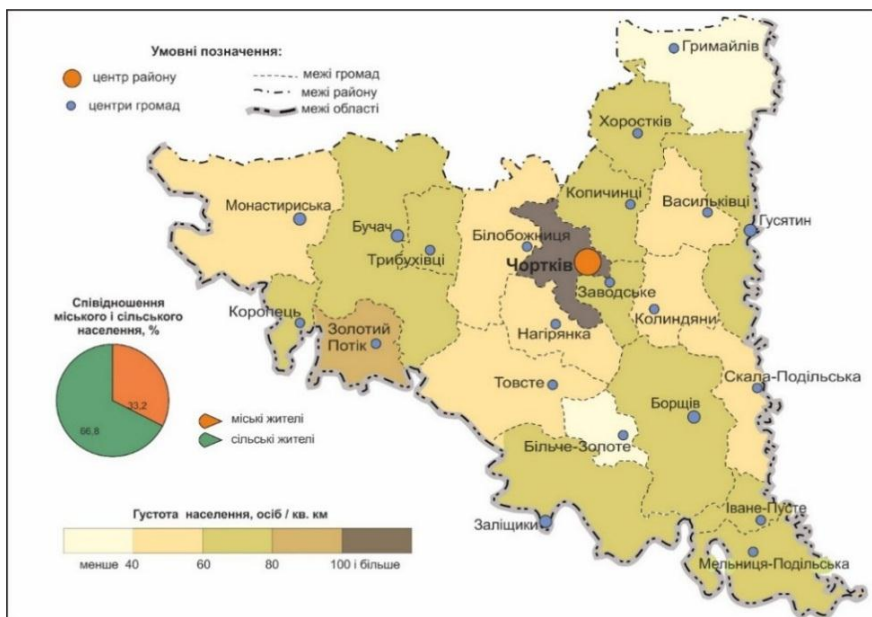

Рис. 2. Густина населення Чортківського району в розрізі територіальних громад (станом на 01.01.2022 р.) Побудовано авторами за даними [7]

Статеві-вікова структура населення. Статеві-вікова піраміда (СВП) людності Чортківського району (рис. 3) має неправильну форму і нагадує своїми обрисами асиметричну зубчасту фігуру зі звуженою основою і шпильастою верхівкою й далека від класичної піраміди, на яку, в ідеалі, мала б бути схожа. За шкалою Г. Зунберга вона відповідає регресивному типу відтворення.

У СВП добре проглядаються чотири демографічні депресії:

- перша – зумовлена Другою світовою війною і голодомором у 1946-1947-х рр. – у віковій структурі це звужена частина у віковій групі 70-75 років;
- друга – спричинена зменшенням кількості новонароджених в повоєнні роки, що пов'язано зі входженням в репродуктивний вік малочисельного покоління, народженого під час війни;
- третя – зумовлена значним зменшенням людності напр. ХХ – на поч. ХХІ ст. Причиною цього стали кризові явища в економіці нашої країни. Через це відносно чисельна когорта, народжена у 70-х роках, яка ввійшла в дітородний вік, була вимушена відтермінувати народження дітей.
- четверта – біля основи піраміди – зумовлена соціально-економічними негараздами, які посилюються у зв'язку з епідемією коронавірусу (чергове вимушене відкладання народжень дітей) та іншими чинниками. Ця демографічна депресія буде продовжуватись й надалі, причина – широкомасштабна військова агресія РФ, яка триває.

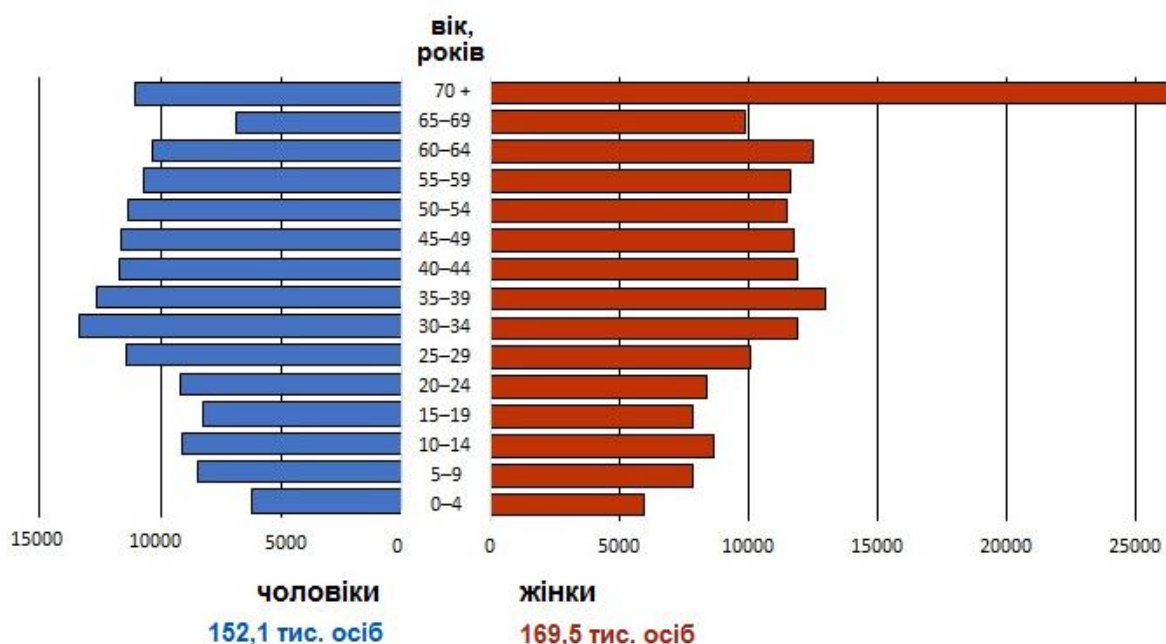

Рис. 3. Статеві-вікова піраміда населення Чортківського району (01.01.2021 р.)
Побудовано авторами за даними [5]

Добре помітною на піраміді є виступ (опуклість) вікової групи, яким на початок 2022 р. виповнилося 38-39 років. Ця «сходінка» відображає зростання кількості новонароджених немовлят, що було наслідком державної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності подружніми парами (збільшення тривалості оплачуваних відпусток по догляду за дітьми в 1983 році), й проглядається на піраміді аж до народжених у 1987 році (на піраміді – це 34-річні особи), тобто до того часу, коли дія згаданого пронаталістського заходу вичерпалась і рівень народжуваності надалі почав зменшуватись.

На рис. 3 добре видно також і те, що в основі СВП Чортківського району кількість дитячого населення (віком 10-14 років) доволі мала – 17,8 тис. Досить малочисельними є також вікові групи дітей до 5-9 років і 0-4 роки – тільки 16,3 і 12,1 тис. відповідно. З цього можна зробити невтішний висновок, що демографічна ситуація в Чортківському районі, як і в інших адміністративних районах Тернопільської області, погіршуватиметься і ставатиме чим раз проблематичнішою. Це відбудеться тоді, коли когорта дітей досягне фертильного віку. Оскільки вона малочисельна, тому й рівень народжуваності буде дуже низьким. А отже, ті негативні наслідки, які спричинені низькою народжуваністю в останні двадцять років, негативно проявляться у наступних десятиліттях.

Окрім цього, з рис. 3 видно, що у віковій структурі людності Чортківського району є відносно велика когорта населення віком 35-39 років. У недалекій перспективі ці особи поступово «пересуватимуться» до вершини піраміди, що призведе до збільшення осіб у старших вікових групах населення, що спричинить ще більшу розбалансованість структури населення Чортківського району – як за статтю, так і за віком.

У статевій структурі населення Чортківського району, як і всієї Тернопільщини загалом, переважають жінки. Такий гендерний дисбаланс характерний для більшості країн світу, втім числі й для нашої держави.

За даними статуправління [5] на початок 2022 р. у Чортківському районі проживало 169,5 тис. жінок (52,7%) і 152,1 тис. чоловіків (47,3%) (рис. 4). Майже таке ж гендерне співвідношення, з незначним відхиленням то в один, то в інший бік, фіксується в Чортківському районі впродовж щонайменше двох останніх 10-ти років. Приблизно таке ж співвідношення чоловіків та жінок характерне й для інших адміністративних районів області [2, 3].

Станом на 01.01.2022 р. у Чортківському районі на кожну тисячу жінок припадало 897 чоловіків (в області – 882). Це гендерне співвідношення в різних вікових групах населення неоднакове – зі збільшенням віку воно зростає на користь жінок.

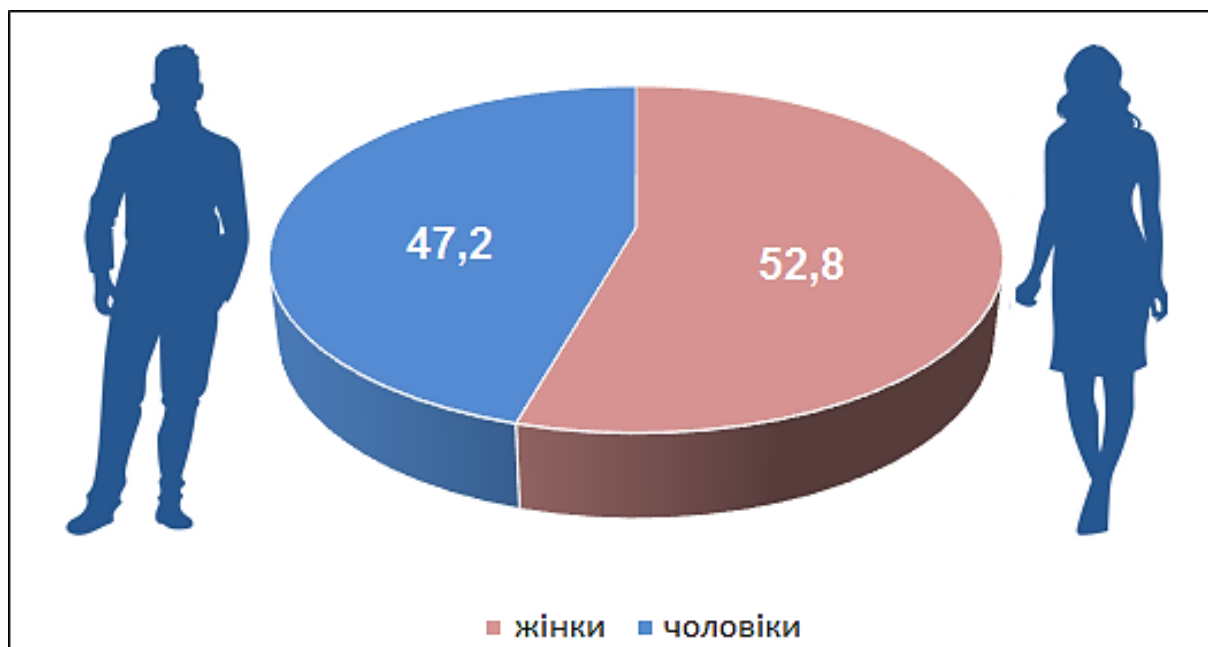

Рис. 4. Співвідношення чоловіків і жінок у Чортківському районі (станом на 01.01.2022 р.)
Інфографіка авторів, побудована за даними [5]

Так, зокрема, у дитячому та юнацькому віці (рис. 5), хлопців дещо більше ніж дівчат (співвідношення х/д = 1,05). Причиною такого статевого дисбалансу є те, що хлопців народжується завжди більше – це біологічна константа. За підсумками 2021 р. в Чортківському районі хлопчиків народилось 50,7 % від усіх новонароджених немовлят, а дівчаток – 49,3 %. Тобто, на кожні 100 дівчаток народжувалось 103 хлопчики.

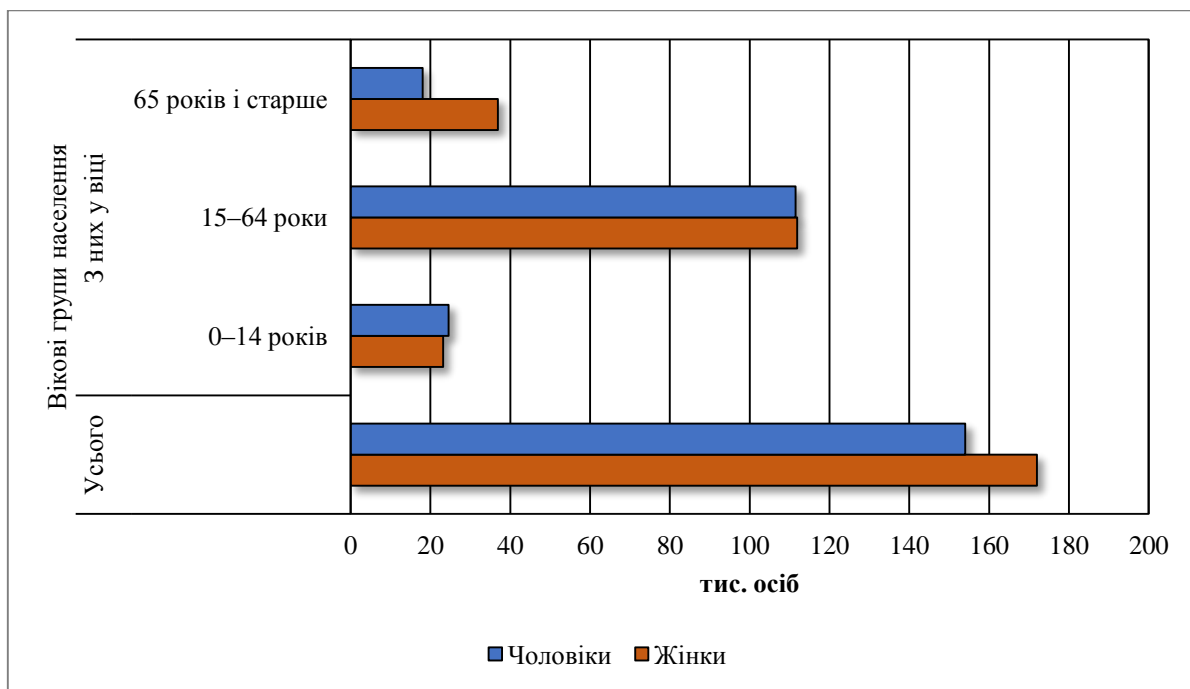

Рис. 5. Гендерне співвідношення окремих вікових груп населення Чортківського району (станом на 01.01.2022 р.) Побудовано авторами за даними [5]

У середньому віці гендерне співвідношення міняється на користь жінок, спричинене вищими показниками смертності чоловіків. Значний «дефіцит» чоловіків характерний для старших і найстарших вікових груп. Найбільший гендерний дисбаланс у Чортківському районі у віковій групі (65-69 років), де кількість жінок у 1,4 рази більша ніж чоловіків (рис. 6). Цей дисбаланс зі збільшенням віку зростає, і вже у віці 70 років і старших це співвідношення дорівнює 2,4. Це пов'язано, по-перше, з тим, що в жінок дещо більша тривалість життя (генетично зумовлено, що в середньому жінки живуть на 5-8 років довше, ніж чоловіки), по-друге – найбільший рівень смертності у чоловіків припадає на період після 40 років, в жінок – після 50 років [1, 4].

Гендерний дисбаланс різкіше виражений у міських поселеннях. «Дефіцит» чоловіків тут значно більший – на одну тисячу жінок припадає 885 чоловіків; у селах – 903.

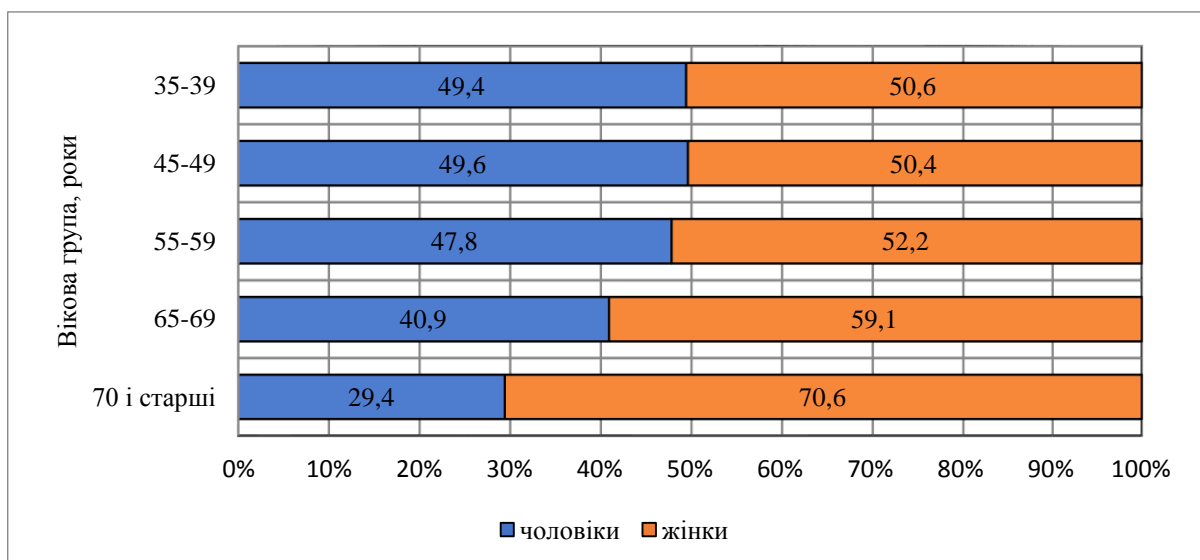

Рис. 6. Співвідношення осіб чоловічої і жіночої статі в окремих вікових групах населення Чортківського району (станом на 01.01.2022 р.) Побудовано авторами за даними [5]

Узагальноючим показником статевих пропорцій – є *вік балансування*, – це той вік, в якому кількість чоловіків та жінок майже однакові. За оптимальних умов він має наближатись до верхньої межі плідного віку – 50 років. У країнах Європи демографічний вік балансування коливається в межах 44-49 років, а в Нідерландах, Норвегії, Швеції, Данії навіть перевищив 50 років. В Чортківському районі вік балансування станом на 01.01.2022 р. становив 46-47, в містах – 42-44 років. Цікаво, що в сільській місцевості вік балансування знаходився на рівні «стандартів» розвинутих країн Європи – 50 років, однак, на відміну від останніх, тут наявні значні диспропорції у молодших вікових групах. Зокрема, у найбільш плідних дітородних групах (25-34 роки) спостерігається дефіцит жінок, який, значною мірою, зумовлений трудовою міграцією жінок із сіл в міста та/або за кордон в пошуках роботи.

Ще одним показником, який характеризує населення в цілому за співвідношенням чоловіків і жінок, є *коефіцієнт фемінізації* (кількість жінок, яка припадає на 100 чоловіків). Для населення Чортківського району цей показник станом на 01.01.2022 р. становив 111,5. Жінки домінують й у більшості вікових груп починаючи з 35 років і старших. При цьому, для когорти віком 70 років і старших рівень фемінізації у сільських місцевостях був значно більшим, аніж у міських поселеннях, і становив, відповідно, 249 і 219.

Отже, статево-вікова структура населення Чортківського району має регресивний тип відтворення з високим рівнем демографічного старіння, де чітко простежується негативна тенденція зменшення чисельності дитячого населення і збільшення чисельності осіб похилого віку. Процеси депопуляції загострюються на фоні зменшення рівня народжуваності, зростання загального рівня смертності і смертності населення працездатного віку.

Література:

1. Дем'янчук І. П., Дем'янчук П. М. Сучасні тенденції смертності населення Тернопільської області. Екологічні проблеми природокористування та охорона навколишнього середовища: Зб. наук. праць Другої Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Рівне, 21-23 жовтня 2015 р.); за ред. проф. Д. В. Лико [та ін.]. Рівне: РДГУ, 2015. С. 56-57.
2. Дем'янчук П., Заставецька Л. Природний рух населення. Географія Тернопільської області: монографія: в 2 т. Т. 2: Населення. Господарство / за ред. М. Я. Сивого. 2-ге вид., перероб. і доп. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2020. С. 6-30.
3. Дем'янчук П., Сивий М., Заставецька Л. Особливості й тенденції сучасних процесів відтворення населення м. Тернополя. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Географія. 2022. Вип. 1 (52). С. 75-87.
4. Лещишин Ю. Аналіз і оцінка смертності населення Чортківського району Тернопільської області. Магістерські студії географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка: зб. наук. пр. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. Вип. 1 (6). С.31-36.
5. Розподіл постійного населення Тернопільської області за статтю та віком на 1 січня 2022 року. Статистичний бюлетень. Тернопіль: ГУС у Тернопільській області, 2022. 21 с.
6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2022 рік. Тернопіль: ГУС у Тернопільській області, 2022. С. 23-36.
7. Чисельність наявного населення Тернопільської області на 1 січня 2022 року. Статистичний збірник / за ред. Н. Дідуник. Тернопіль: ГУС у Тернопільській області, 2022. 52 с.

Petro DEMYANCHUK, Yuliia LESHYSHYN, Bogdan ZABLITSKYI. THE NUMBER AND GENDER-AGE STRUCTURE OF THE POPULATION OF CHORTKIV DISTRICT ON THE EVE OF THE LARGE-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article analyzes the population dynamics of the Chortkiv district of the Ternopil region during 1989-2022. The gender-age structure of the region's population, which was formed on the eve of the large-scale Russian-Ukrainian war, is characterized. The main causes and consequences of the demographic crisis in the studied region are determined.

Key words: *population size, sex-age structure of the population, depopulation, population aging.*